

Horváth Ágnes⁹⁹: Választójog – nők a közéletben a Kárpát-medencében

Absztrakt: A nők politikai érdekképviselete, a választójog kiterjesztésének követelése a polgárosodás egyik elengedhetetlen, látványos következménye. A XX. század elején a polgári mozgalmak egy része a jogegyenlőség megteremtésére és szélesebb alkalmazására irányult. Ezen mozgalmaknak érdekes színfoltját jelentik a választójogi mozgalmak, különös tekintettel a nők választójogáért szerveződő szervezetekre. Előadásom alaptézise az, hogy a polgárosodás szintje, eredményei és a nők társadalmi helyzete között egyenes összefüggés mutatható ki. A nők politikai szerepvállalását meg kell, hogy előzze a nők gazdasági, társadalmi szerepének változása. Az általános titkos választójog garantálása és a nők reprezentatív képviselete között ugyanakkor nincs közvetlen megfelelés. Az előadásomban elemezni kívánom, hogy a nők mikor, milyen módon jutottak el az aktív politikai részvételig, a Kárpát-medence különböző államaiban. Amikor a Kárpát-medence versenyképességét vizsgáljuk, érdemes elemezni azt, hogy a döntéshozatalban milyen módon vesznek részt a társadalom felét alkotó nők, s hogy ennek milyen következményei, perspektívái vannak.

Bevezetés

A Kárpát-medencében élő népek sorsa elválaszthatatlan egymástól. A XIX-XX. század nagy sorsfordító eseményei ugyanakkor függetlenül attól, hogy mikor, melyik politikai táborhoz tartoztak /pl.: kisantant, szovjet blokk, stb./, egyre inkább eltávolították egymástól a különböző nemzeteket, nemzetiségeket. A nemzetállamok kialakulása, az új típusú rendszerek születése és megerősödése eredményeként megtört az a gazdasági, társadalmi harmónia, amely hosszú évszázadokon keresztül összekötötte az itt élőket. Az 1900-as évek óta a Kárpát-medence berendezkedése gazdasági-társadalmi, és politikai szinteken egyaránt alapvetően megváltozott, az utóbbi 50 évben pedig radikális átalakuláson ment keresztül.

Meggyőződésünk, hogy a politikai határok élesedése, az államok távolodása bár jelentős mértékben befolyásolta a folyamatokat az egyes országokban, a főbb tendenciák nem mutatnak jelentős eltéréseket. A Monarchia korában a polgárosodás, az I. világháború és azt követő államalkotási periódus, a jobbrtolódás, a II. világháború, a szovjet megszállás /majdnem mindegy, hogy a győztes, vagy a vesztes oldalon kerültek be a körbe/, majd az 1989-90-es rendszerváltások is közös sorsot mutatnak.¹⁰⁰

A választójogi mozgalmak aktivizálódása, a választási rendszerek kialakulása, a nők közéleti szerepvállalásának erősödése a XX. század egyik fontos társadalmi, politikai folyamata. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a női választójog bevezetése, a nők közéleti, parlamenti reprezentációja milyen hasonlatosságokat illetve eltéréseket mutat. Az elemzés a Kárpát-medence országaira terjed ki.¹⁰¹

Magyarország a női képviselet szempontjából a 10,1 %-os parlamenti képviseleti aránnyal jelenleg a 112. helyet foglalja el az Interparlamentáris Unió 2015-ös ranglistáján,¹⁰² a Kárpát-medence államai közül pedig Ukrajna mögött az utolsó helyre szorult.¹⁰³

⁹⁹ Dr., Eszterházy Károly Főiskola, horvathadr@ektf.hu

¹⁰⁰ Ez a megállapítás Ausztria esetében azzal a kitételrel érvényes, hogy Ausztria nem került a Szovjetunió fennhatósága alá sem részben, sem egészben, így módon a polgári állam működése ott sértetlen és töretlen maradt.

¹⁰¹ Az elemzés a Kárpát-medence országaira terjed ki: Ausztria, Bosznia-Hercegovina, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna.

¹⁰² Women in National Parliaments: Inter-Parliamentary Union 2015. <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>

Írásunk hipotézise, hogy a Kárpát-medencében az 1990-es rendszerváltásig alapvetően azonos volt a nők politikai aktivitása, illetve a képviseleti arányok között nem mutatható ki drasztikus eltérés. A kivételek akkor jelennek meg, amikor valamelyik ország működése alapvetően eltér a térség többi államától.

A tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy milyen trendek figyelhetők meg a Kárpát-medencében a női képviselet területén. Tanulságos a statisztikák vizsgálata, ha sorrendbe állítjuk a XX. század során a női képviselők jelenlétét az egyes országok parlamentjében. Ezek a számsorok nem adnak teljes körű információt a nők közéleti szerepvállalásával kapcsolatban.¹⁰⁴

Az elemzést három fő részre bontjuk: először értelmezzük a polgárosodás folyamatát, majd vizsgáljuk a polgárosodás és a választójog összefüggéseit, végül fejezetben foglalkozunk a nők képviseletének megjelenésével az egyes országok gyakorlatában, a nők politikai aktivitása területén is.

Polgárosodás a Kárpát-medencében

A századfordulón a Kárpát-medencében zajló polgári fejlődés problémája többszörösen összetett. Ha a történelmi folyamatokat vizsgáljuk, megállapíthatjuk: szükségszerű, hogy a társadalmon belül létrejöjjenek embereket megosztó különbségek: nemi, generációs, vallási, területi, gazdasági, osztály, rétegtagság, stb. Az ilyen ellentétek kialakulása az ember társadalmi létezésének elkerülhetetlen velejárója az eddigi tapasztalatok alapján.

A polgárosodás folyamatának elválaszthatatlan eleme a piaci viszonyok térnyerése. A piac térhódításával, a technológiák fejlődésével párhuzamosan azonban megnövekedett azok száma, akiknek egzisztenciális biztonsága, az üzleti fejlődése megkövetelte, hogy magasabb szintű tudással rendelkezzenek a kor átlagemberéhez képest.

A polgárosodás jelentős változást hozott az emberiség életében több szinten is. Ha a weberi értelmezéshez nyúlunk vissza, akkor a polgárosodást a társadalomtörténet szempontjából három szinten értelmezhetjük.¹⁰⁵ Először is olyan folyamatként, amelynek eredményeként kiszélesedik a tulajdonosi réteg, másodsor elterjed és elfogadottá, mi több, követendővé válik a polgári létforma, harmadszor pedig a polgárosodás az a folyamat, amelynek során és eredményeként deklarálják a szabadságjogokat és általánossá válik a polgári jogrend.

A feudális rendszer felbomlásával a korábbi kiváltságos rétegek (nemesség, polgárság) és a jobbágyság egy része tulajdonossá vált, míg a jobbágyság nagyobb hányada zsellérként, munkásként folytatta életét. A polgárok tehát olyan emberek, akik a piaccgazdaság szereplői tulajdonosként, munkáltatóként vagy munkavállalóként. Társadalmi értelemben a polgárságot olyan emberek testesítik meg, akik hasonló életmóddal bírnak, rendelkeznek az adott kor szerinti meghatározott minőségű iskolázottsággal illetve műveltséggel, az adott társadalomban örökölt vagy szerzett presztízsük van. Politikai szinten a polgárok meghatározott politikai jogokkal /pl.: választójog, a szabadsághoz való jog, tulajdonjog, a törvény előtti egyenlőség, és a vallásszabadság joga, amely a 19. század végére vallás- és lelkiismereti szabadsághoz való jogra egészül ki/ rendelkeznek, joguk van részt venni a közösségre vonatkozó politikai döntések meghozatalában.

Témánk szempontjából meghatározó az a jelenség, melynek lényege, hogy a polgárosodás során és következtében az adott közösségben fontos cél a választási rendszerek megalkotása, a politikai képviselet új formáinak kialakítása. A modern polgári rendszerek létrehozásában a polgári alapjogok

¹⁰³ Megjegyzendő, hogy a rangsor fontos mutatója a nők számszerű megjelenésének a parlamentek munkájában, ugyanakkor nem abszolút értékmérő a politikai rendszer, a demokratikus intézmények működése szempontjából.

¹⁰⁴ A közéleti szerepvállalás jóval sokrétűbb, mint a nők parlamenti reprezentációja. A nők részvétele helyi szinten a politikai döntéshozatalban meglepően nagy számokat mutat: pl. egy adott időszakban hány női polgármester van, hány képvisel jutott be a döntéshozó testületekbe, stb.

¹⁰⁵ Max Weber: Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. 2./1. Budapest, 1992. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

biztosítása elengedhetetlen. Meghatározó változás a korábbi rendszerekhez képest a választásokon alapuló alkotmányos rendszerek kiépítésének igénye.

A Kárpát-medence népessége a XIX. század során már kész recepteket kapott a politikai átalakulás mikéntjéből: az angol polgári forradalom, az amerikai eszmék, a francia polgári forradalom tanulságai nagy hatással voltak a korabeli politikai elitre éppúgy, mint a feltörekvő társadalmi csoportok képviselőire. Az 1848-as polgári forradalom megmozgatta a Kárpát-medence valamennyi népcsoportját: eltérő a közösségek politikai fejlettségének szintje, de a modernizáció kényszere az uralkodót és a jobbágyot, a románokat, szlovákokat, magyarokat és az osztrákokat és minden más nemzetet, nemzetiséget egyaránt lépésre kényszeríti. Bár az 1848-49-es magyar szabadságharc elbukott, a 48-as forradalom politikai eredményei az egész Kárpát-medence, annak valamennyi népe szempontjából meghatározó volt.

A polgárosodás és a választójog összefüggései

A Habsburg-birodalom alkotmányos átalakítása több lépcsőben zajlott, melynek eredményeként 1867-ben létrejött az első modern polgári állam a Kárpát-medencében: az Osztrák-Magyar Monarchia, mely két államból állt: a Magyar Királyságból és az Osztrák Császárságból.¹⁰⁶

Az első világháború végéig a politikai jogok garantálása egyéni szinten történik, a közösségi szintű politizálás a magyar és az osztrák nemzet kiváltsága volt. A cenzusos választójog bevezetése a Monarchia területén élő férfiak szűk, de egyre bővülő csoportja számára nyitotta meg a politikai döntéshozatalban a részvétel lehetőségét. A választás joga ettől kezdve teljesítményhez kötődött: aki adófizető volt, vagy műveltsége alapján kiemelkedően teljesített, beleszólhatott a köz ügyeinek intézésébe. A választójog kiterjesztése a Monarchia területén a magyar királyság és az osztrák örökös tartományok területein lényegében azonos időszakban, azonos módon történik.

Táblázat 1: Általános választójog bevezetése a Kárpát-medence államaiban

Ország	Általános, egyenlő és titkos választójog bevezetése
Ausztria	1918.
Bosznia-Hercegovina (1991-ig Jugoszlávia)	1920. ^{***}
Csehország (1992-ig Csehszlovákia)	1918. [*]
Horvátország (1991-ig Jugoszlávia)	1918. ^{***}
Lengyelország	1919.
Magyarország	1918. ^{**}
Románia	1918.
Szerbia (1991-ig Jugoszlávia)	1920. ^{***}
Szlovákia (1992-ig Csehszlovákia)	1918. [*]
Szlovénia (1991-ig Jugoszlávia)	1920. ^{***}
Ukrajna (1991-ig Szovjetunió)	1936.

* A nők csak 1920-ban.

** A nők csak korlátozottan.

*** 1953. Jugoszlávia: A különféle képviseleti szervekbe való választásokon olyan rendszert vezetnek be, amelyekben az egyes emberek szavazatait az őket foglalkoztató nemzetgazdasági ágak a nemzeti jövedelemhez való arányában súlyozzák.

¹⁰⁶ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 1999. Osiris Kiadó. 15. o.

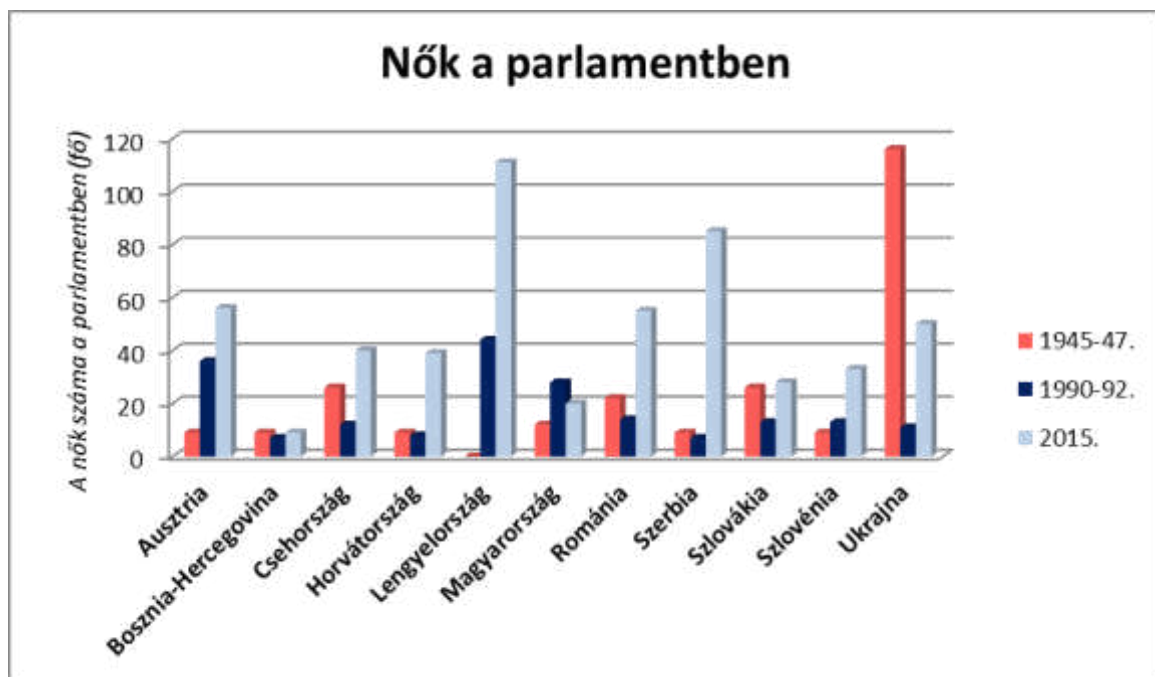
Az első világháború az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolásával ért véget. A Magyar Királyság területéhez tartozó nemzetiségek 1918 őszén sorozatosan kiáltották ki elszakadásukat a Monarchiától. Az új államok 1918-19 során megalkották az állam működéséhez szükséges jogi, politikai kereteket, kidolgozták alkotmányaikat. Valamennyi állam alkotmánya kimondta a népképviselőten (is) alapuló parlament megalakulását, s ehhez hozzárendelte a választójog kiterjesztését. Több állam /pl. Magyarország, Ausztria, Románia, Lengyelország/ már 1918-19-ben kimondta az általános, titkos választójog bevezetését, de ezt viszonylag rövid idő alatt revideálták, azaz korlátozták a választójog általános érvényességét. Megjegyzendő, hogy az általános, titkos és egyenlő választójog nem terjedt ki korlátlanul a nőkre az adott államokban, hanem műveltségi és életkori cenzushoz kötötték. A két világháború közötti időszak a polgári rendszerekben egyfajta tanulási időszak volt a politikai szerepvállalásokat illetően. A megalakuló parlamentekben¹⁰⁷ 1918-1920 között kivétel nélkül volt néhány nő képviselő, de arányuk Csehszlovákia kivételével nem érte el a 2%-ot sem. Csehszlovákia a kb. 15%-os képviselettel ebben a tekintetben abszolút kiemelkedik a térség államai közül, bár szabályozása nem tér el. A nők parlamenti szerepvállalását az erős, jelentős hazai és nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező cseh nőmozgalom készítette elő.

A II. világháború lezárása és az új világrend kialakulása ad ismét teret a választójogi rendszerek reformjának: a térség valamennyi államában ekkor teszik általánossá, titkossá és valóban egyenlővé a választójogot.

Választójog és a női képviselet

A demokrácia alapvető követelménye a különböző társadalmi csoportok – így a nők és a férfiak – érdekeinek megjelenítése a politikai döntési folyamatokban közvetlen módon és a képviseleti demokrácia útján.

Érdemes megvizsgálni, hogy a nők megváltozott helyzetére hogyan reagál az adott kor, milyen lehetőségek adóttak a nők számára az új világban, s hogyan tudnak élni ezekkel a lehetőségekkel. A nyilvánosan elérhető nemzetközi statisztikák azt mutatják, hogy napjainkban jelentős eltéréseket találunk a nők képviseleti arányában, annak változásaiban a Kárpát-medence különböző országaiban.

1. ábra: Nők a parlamentben a Kárpát-medencében 1945-1990-2015 [12]

¹⁰⁷ Összefoglalóan parlament névvel jelzem a törvényhozó testületeket, bár az egyes államok eltérő megnevezéseket használtak.

Milyen tényezők befolyásolják leginkább a női képviseletet? Magyarázható-e a nők képviseletének aránya a parlamentekben, illetve a választott testületekben a választási rendszerek sajátosságaival, vagy sokkal több dolgot kell figyelembe vennünk, úgy mint az adott ország történelmi, kulturális hagyományait, a gazdasági erőforrások elosztását, a politikai rendszer egészének működését, stb.? A nemek szerint kiegyensúlyozatlan politikai intézményrendszert a szakirodalom a „demokrácia deficitjeként” értékeli. A követelmény érvényesítésének mikéntje azonban szintén számtalan kérdést vet fel.

A választási rendszerek milyensége alapvetően befolyásolja a nők lehetséges részvételét és eredményességét a választásokon. A Matland-Montgomery szerzőpáros¹⁰⁸ a listás-arányos rendszerek mellett érvel három szempontból is. Ezen rendszerek esetében a jelölés-kiválasztás során nincs olyan nagy harc, több jelölt indulását teszik lehetővé, és a választók sem húzódnak vissza a női jelölt láttán. A választási rendszerek működése ugyanakkor sok esetben nem ad magyarázatot a nők eltérő minőségi és mennyiségi megjelenésére a közéletben. Erre éppen a közép-európai, kárpát-medencei országok szolgálnak jó példaként.

Az országonkénti elemzések azt mutatják, hogy igen hosszú időnek kellett eltelnie – különösen a „fejlett demokráciákban” – az első népképviseleti parlament megalakulása, és a női képviselők megválasztása között. A svéd parlament tartja a rekordot: 1435-ben ült össze az első parlament, 486 év telt el az első női képviselő megválasztásáig. A francia rendszerben ez az eltérés 156 év, a közép-európai országok esetében ez kevesebb, mint 100 év.¹⁰⁹

Táblázat 2: Választott parlament – női választójog – első női képviselő [12]

Ország	Az első választott parlament (év)	A nők választójoga (év)	Az első nő a parlamentben	
			Év	Fő
Ausztria	1867.	1918.	1919.	8
Bosznia-Hercegovina**	1990.	1945.	1990.	7
Csehország**	1992.	1920.	1992.	20
Horvátország**	1992.	1945.	1992.	8
Lengyelország	1919.	1919.	1919./1928.*	6/3*
Magyarország	1848.	1918.	1920.	11
Románia	1919.	1929.	1946.	22
Szerbia**	1997.	1945.	1997.	85
Szlovákia**	1992.	1920.	1992.	23
Szlovénia**	1992.	1945.	1992.	13
Ukrajna**	1990.	1919.	1990.	11

* alsóház/felsőház

** az adott államok a 20. században más történelmi formációkhoz tartoztak¹¹⁰

¹⁰⁸ Matland, Richard E-Montgomery Kathleen A. (szerk.): Women's acces to political power in post-communist Europe. Oxford University Press

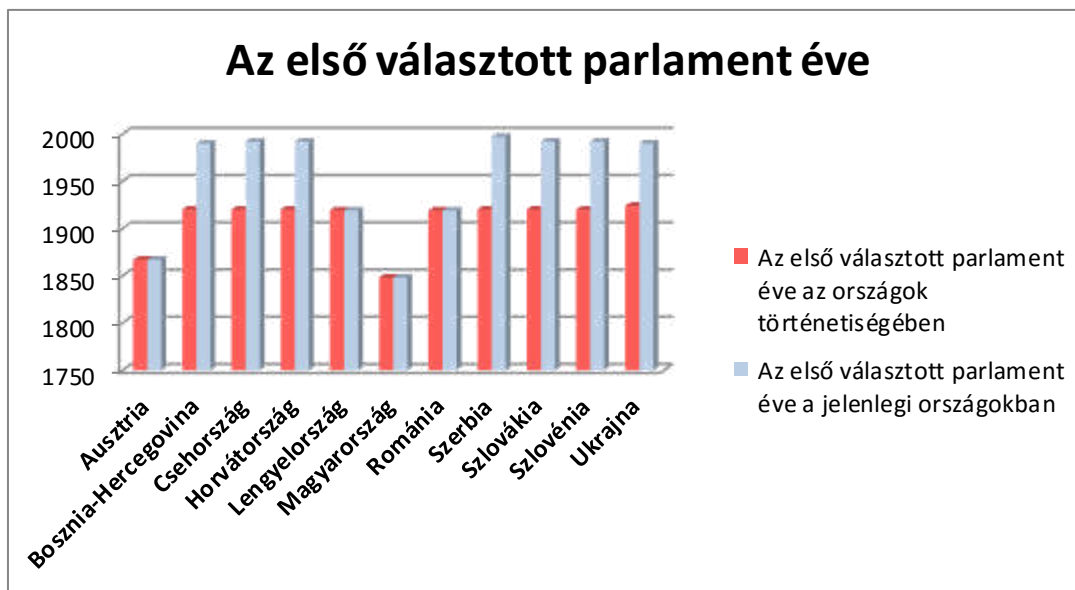
¹⁰⁹ Women in Parliaments 1945-95. Worldwide Statistical Surway. Inter-Parliamentary Union 1995. 8-11.o

¹¹⁰ Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Szerbia és Szlovénia a választójog megadása és a parlamentáris rendszer kiépítése területén együtt mozognak: 1920-ban jött létre az első választott parlament. Csehország és Szlovákia Csehszlovákia részeként szintén 1920-ban hozta létre az első választott parlamentjét. Ukrajna a Szovjetunió részeként létezett az adott időszakban és a polgárháború befejezésével 1924-re stabilizálódtak a politikai viszonyok.

Az 1945 után létrejött államok esetében nincs eltérés a parlament megalakulása és az általános választójog /ebben a nők választójogának/ deklarálása között. Igaz ez az 1990-es rendszerváltást követően megalakult Jugoszláv utódállamokra éppen úgy, mint Csehországra és Szlovákiára.

A Kárpát-medence országaiban a választójog szerzése eltérő időpontban történt meg.

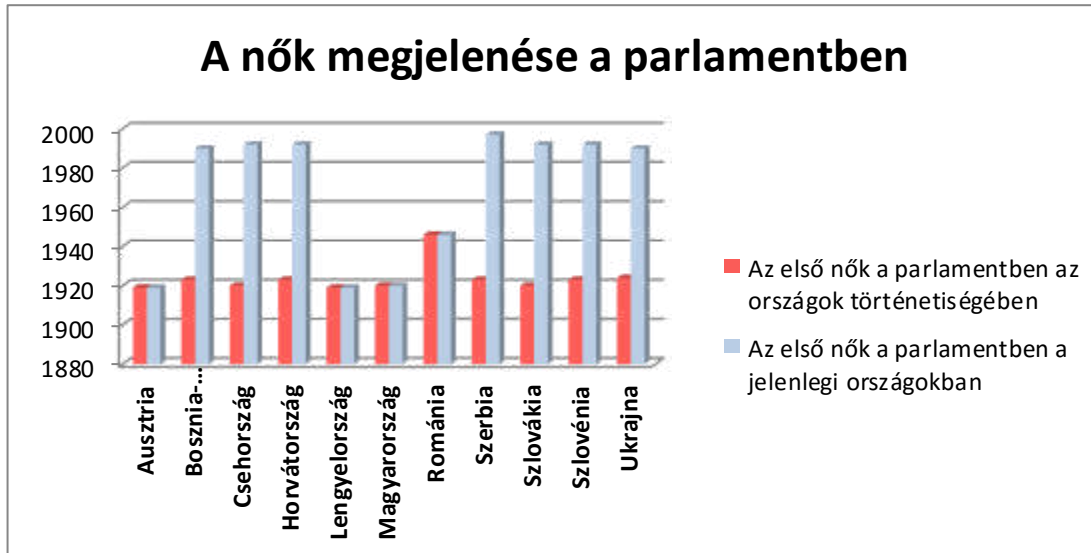
A parlamentek választása az első világháborút követően zárul a vizsgált országokban. Legkorábban Magyarországon működött parlament (1848). Ha korrigáljuk a dátumot 1867-re, akkor is élen jár Magyarország a polgári struktúrák megteremtésében, Ausztriával együtt. A következő hulláma a törvényhozó intézmények megalakításának az első világháború lezárását követő időszakra esik. Az I. világháború lezárásakor megfogalmazódó nagyhatalmi érdekek teljes egészében átrajzolják Európa, és benne a Kárpát-medence térképét. A korábbi Habsburg-birodalom, majd 1867-től Osztrák-Magyar Monarchia 1918 végére megszűnik létezni. Az utódállamok legelső feladata az államiság intézményrendszerének kidolgozása kellett, hogy legyen. Az új struktúrák kialakításában a nagyhatalmak mérvadó szerepet játszottak, hiszen a többpártrendszerre épülő alkotmányos rendszer a hatalommegosztás intézményi struktúrájának kiépítésével elvárt követelmény volt az új államok felé. Ennek a folyamatnak egyik meghatározó eleme a törvényhozás új intézményeinek megteremtése is. A parlamentáris rendszerek működésének alapja a választójogi rendszer kiépítése. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban az 1920-as alkotmányozó nemzetgyűlési választás már általános, egyenlő, közvetlen és titkos választással kerültek a 312 fős skupstinájába, mégis az 1923 márciusában megtartott választást tekinthetjük a jugoszláv terület parlamenti időszakának kezdő dátumaként, hiszen ekkor már az örökletes monarchiából kilépve szervezik a törvényhozás folyamatát. Jugoszlávia szétesése után ez a dátum az országok történetírásának kevésbé fontos dátumává vált, helyette Bosznia-Hercegovina az 1990-es, Horvátország és Szlovénia az 1992-es, Szerbia pedig az 1997-es parlamenti választási évet adja kezdő törvényhozási évnék.

2. ábra: Az első választott parlament éve a Kárpát-medence országaiban [12]

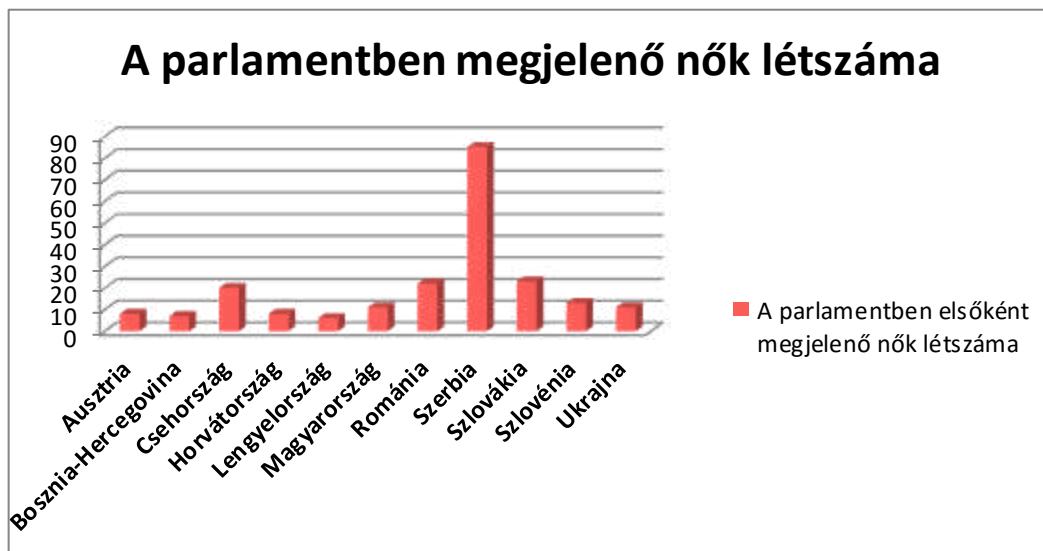
Nincs nagy különbség a Kárpát-medence országai között a tekintetben sem, hogy az első képviseleti rendszeren alapuló parlament létrejött, a nők választójogának megadása, és az első női képviselő megválasztása között mindössze maximum néhány év telik el. Így igaz az a megállapítás az 1918-23. közötti időszakra éppúgy, mint az 1989-et követő új demokratikus rendszerekre. A vizsgált

országokban Ausztria és Magyarország¹¹¹ adta meg legkorábban a nők számára a választójogot 1918-ban. A sorban Lengyelország, majd Csehszlovákia, végül a Jugoszláv területek következtek 1919-től 1923-ig. Csehszlovákia és Jugoszlávia felbomlásával a létrejött új államok parlamentjei már a nők aktív részvételével alakultak meg. Minimális az eltérés az aktív és a passzív választójog gyakorlása között, ez is maximum néhány évben mérhető. Ez alól kivételt képez Románia, ahol csaknem húsz év telt el a nők választójogának megadása és az első női parlamenti képviselő megjelenése között.

3. ábra: A nők megjelenése a parlamentben a Kárpát-medencében

A női képviselők a parlamentben kiugró számban Szerbiában kerültek be 85 fővel, de Szlovákia, Csehország és Románia is több mint 20 nő számára adott képviselői helyet a parlamentben. Magyarországon, Ukrajnában, Lengyelországban kezdetektől nagyon alacsony számban választottak női képviselőt.

4. ábra: Az első női képviselők létszáma a parlamentben történő megjelenéskor [12]

¹¹¹ Magyarországon 1918. november 23-én kaptak választójogot a nők, de ez korlátozott választójog volt a nők számára, mivel a férfiakétól eltérő magasabb életkorhoz és műveltséghez kötötte a választás és a választhatóság feltételeit.

Táblázat 3: A nők képviselete az 1990-es rendszerváltás előtt, után [12]

Ország	A demokratikus választások előtti utolsó választás (év)	A női képviselők aránya a választások eredményeként (%)	Az első demokratikus választás éve (év)	A női képviselők aránya az első választások eredményeként (%)
Ausztria	1986.	11,5	1990.	21,8
Bosznia-Hercegovina (1991-ig Jugoszlávia)	1985.	19,1	1990.	4,5
Csehország (1992-ig Csehszlovákia)	1986.	29,3	1990.	11,3
Horvátország (1991-ig Jugoszlávia)	1985.	19,1	1997.	8
Lengyelország	1985.	20,2	1990.	13,5
Magyarország	1985.	20,7	1990.	7,25
Románia	1985.	34,4	1990.	3,6
Szerbia (1991-ig Jugoszlávia)	1985.	19,1	1997.	34
Szlovákia (1992-ig Csehszlovákia)	1986.	29,3	1990.	11,3
Szlovénia (1991-ig Jugoszlávia)	1985.	19,1	1995.	14,4
Ukrajna (1991-ig Szovjetunió)	1984.	31,1	1990.	2,4

Az 1990-es rendszerváltások és az európai uniós csatlakozás nem hozott lényeges minőségi fellendülést a női esélyegyenlőség kezelésében.

A nők megjelenése nem hogy nem javult szignifikánsan a politikai hatalom szféráiban, hanem határozottan visszaesett. Ha összehasonlítjuk a Kárpát-medence államaiban zajló folyamatokat és a választások eredményeit megállapíthatjuk, hogy a volt szovjet blokk államaiban mindenhol drasztikusan csökkent a nők képviselete az országok parlamentjeiben az első szabad választásokon.

Az 1980-as évekre a politikai irányelveknek megfelelően a nők aránya a parlamentekben tervezetten magas volt. A „szocialista” korszakban bár nem beszélhetünk szabad választásokról, polgári alkotmányos rendszerekről, megállapíthatjuk, hogy a nők politikai karrierje előtt kevesebb akadály állt, mint a rendszerváltást követő időszakban.

A rendszerváltást megelőző utolsó választásokon Ausztria kivételével minimum 20% körül volt a női képviselet a parlamentekben, a legmagasabb arányt Romániában érték el, ahol 34,3% volt a nők aránya. A „szocialista” nőpolitika része a politikai rendszer működtetésének, amely az egyenlőséget formálisan alapvető elvként tartja számon.

A nőkérdés az 1989-90-es rendszerváltozások időszakában nem szerepelt az elsődlegesen megoldandó társadalmi-gazdasági feladatok között. Lengyelországban 1989-ben az utolsó választások eredményei már a változó világot jelzik. A harcias választási küzdelemben kevesebb női

jelöltet indítanak, és kevesebb a befutó női képviselő is. Csehszlovákiában a korábbi, csaknem 30%-os arányról 11%-ra, Magyarországon 20,7%-ról 7,25%-ra, míg Romániában a 34,4%-ról 3,6%-ra. Szemléletes a grafikon, amely a változások mértékét mutatja. Ausztria kivételt jelent a negatív tendenciák alól: az 1986-os év 11,5%-áról 1990-re 21,8%-ra, azaz több mint duplájára nőtt a nők parlamenti képviselete.

Táblázat 4: A nők száma és aránya a parlamentben a Kárpát-medencében 1945-1990-2015 [12]

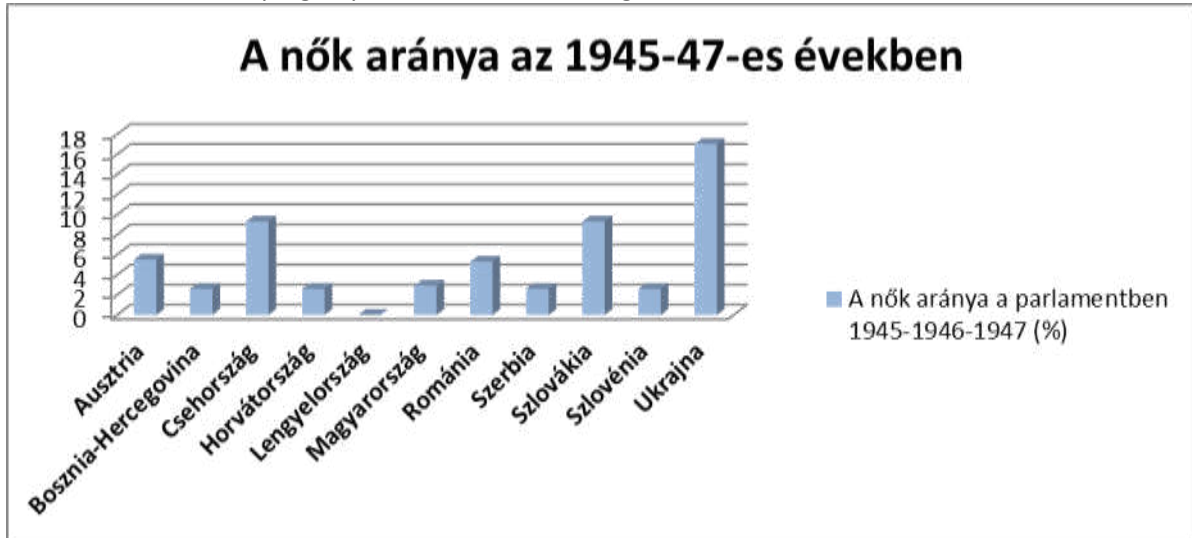
Ország	Év	%	Fő	Év	%	Fő	Év	%	Fő
Ausztria	1945 .	5,5	9	1990 .	19,7	36	2015 .	30,6/29,5 *	56/18*
Bosznia- Hercegovina**	1945 .	2,6/6,3*	9/11*	1990 .	4,5	7	2015 .	21,4/13,3 *	9/2*
Csehország	1945 .	9,3	26	1992 .	8/10*	12/15 *	2015 .	20/18,5*	40/15*
Horvátország* *	1945 .	2,6/6,3*	9/11*	1992 .	5,8/4,4*	8/3*	2015 .	25,8	39
Lengyelország	1947 .	0	0	1991 .	9,6/8*	44/8*	2015 .	24,1/13*	111/13 *
Magyarország	1945 .	2,9	12	1990 .	7,3	28	2015 .	10,1	20
Románia	1946 .	5,3	22	1990 .	3,6/0,8*	14/1*	2015 .	13,7/7,7*	55/13*
Szerbia**	1945 .	2,6/6,3*	9/11*	1992 .	5,1/2,5*	7/1*	2015 .	34	85
Szlovákia	1946 .	9,3	26	1990 .	8,7/11,3 *	13/17 *	2015 .	18,7	28
Szlovénia**	1945 .	2,6/6,3*	9/11*	1992 .	14,4	13	2015 .	36,7/7,5*	33/3*
Ukrajna	1946 .	17/24,5 *	116/161 *	1990 .	2,4	11	2015 .	11,8	50

* alsóház/felsőház

** volt Jugoszláv területek

A második világháború végén a Kárpát-medence a nagyhatalmak döntése eredményeként szovjet megszállás alá kerül. Ausztria viszonylagos védelmet élvezett a nyugati hatalmak részéről, és az 1950-es évek közepétől megszabadulva a Szovjetunió ellenőrzésétől, független polgári államként létezhetett. Politikai rendszerét a Nyugat-Európai mintáknak megfelelően alakította ki: az alkotmányos berendezkedésnek megfelelő intézményrendszert és normarendszert hozott létre. Az általános, titkos, egyenlő választójog valamennyi osztrák állampolgárra korlátozás nélkül érvényes volt. A nők választók és válaszhatók voltak, de az 1980-as évekig nem tudták átlépni a 10%-os képviseleti arányt. A nők politikai szerepvállalásában az igazi áttörés 1990-ben következett be, amikor az osztrák parlamentben a nők aránya meghaladta a 20%-ot. A női képviselők számának növekedése az európai uniós irányelveknek megfelelően lényegében töretlen. Napjainkra Ausztriában a nők képviseleti aránya meghaladta a 33%-ot, amivel a Kárpát-medencében az első három ország közé sorolható.

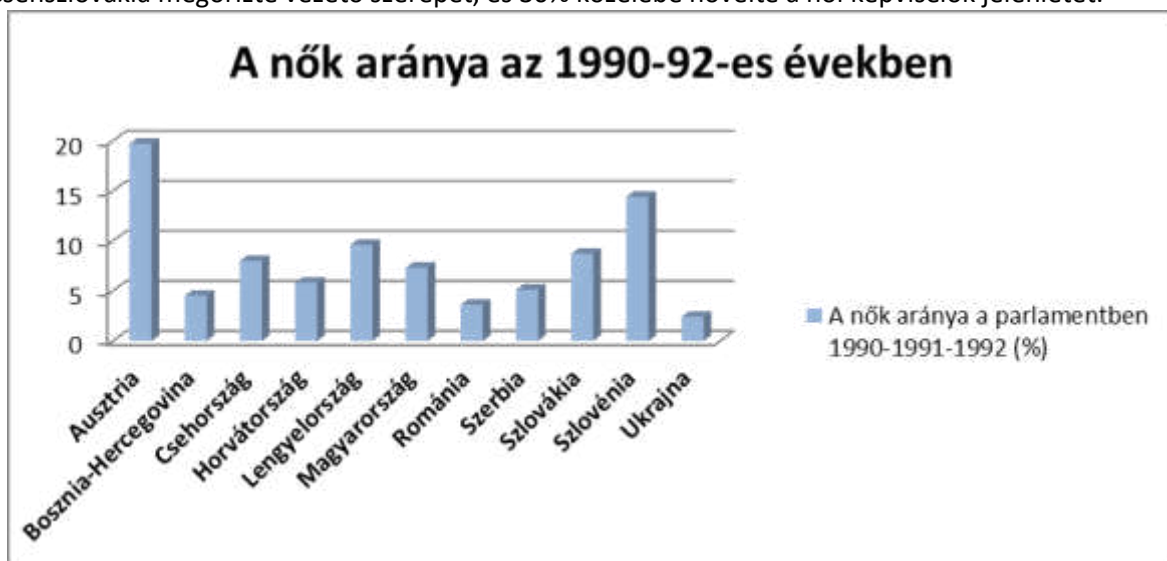
A térség többi állama 1945-48 között a népi demokratikus rendszert építette szovjet fennhatóság alatt. 1949-től ezen országok többsége nyíltan hűséget esküszik a Szovjetuniónak: a Varsói Szerződésen és a KGST-n keresztül a katonai, politikai, gazdasági szövetségi rendszerének részévé válik. Az egyes államok szovjet mintára átalakítják politikai rendszerüket. Felszámolják a többpártrendszert, kimondják a proletárdiktatúra építésének szükségességét, a magántulajdon eltörlését, stb., azaz a polgári politikai struktúrák megsemmisítését.

5. ábra: A nők aránya a parlamentben 1945-47-ben

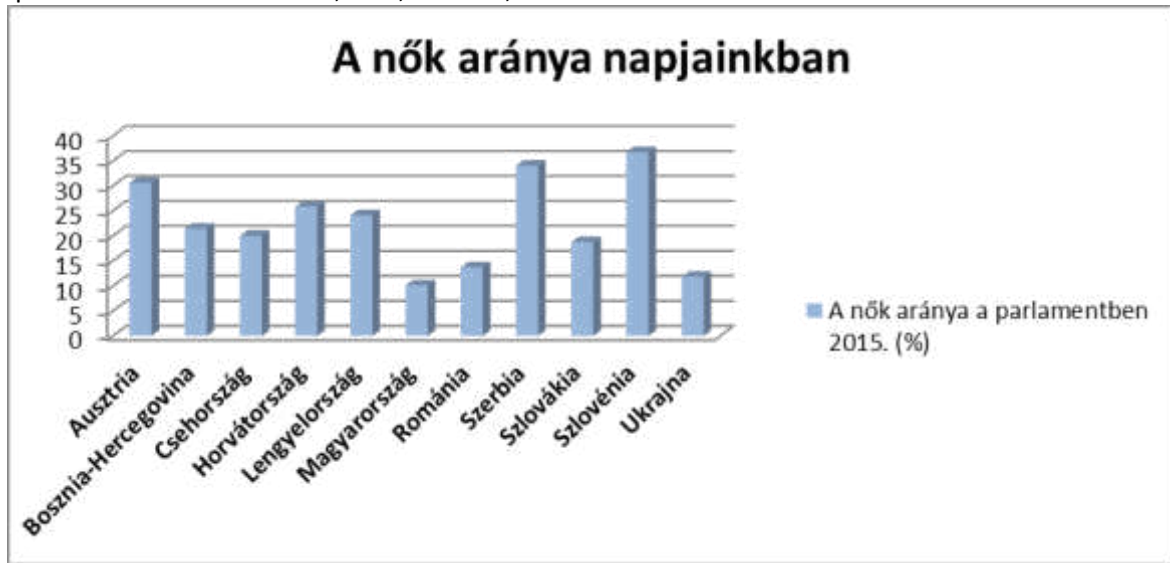
A volt szocialista országokban – beleértve Jugoszláviát is – az 1945 utáni rendszereknek az egyik meghatározó ideológiai üzenete az egyenlőség volt. Ismert tény, hogy a legtöbb esetben ez az elv csak formálisan valósult meg, de tagadhatatlan, hogy például a nők esélyegyenlősége területén jelentős változások következtek be. Kinyíltak a kapuk a nők számára az oktatásban, lényegében minden gazdasági terület elérhetővé vált, és a politikai szerepvállalás, ha irányítottan is, de egyre több nő számára valódi karrierként jelent meg.

Az 1970-es évek végéig általában 20, olykor 28%-os aránnyal képviseleti Magyarország Csehszlovákiával versengve állt az élen a női képviselet területén. A nyolcvanas években a vezető szerepet a térségben átvette Románia, ahol a nők aránya a parlamentben meghaladta a 34%-ot. Csehszlovákia megőrizte vezető szerepét, és 30% közelébe növelte a női képviselők jelenlétét.

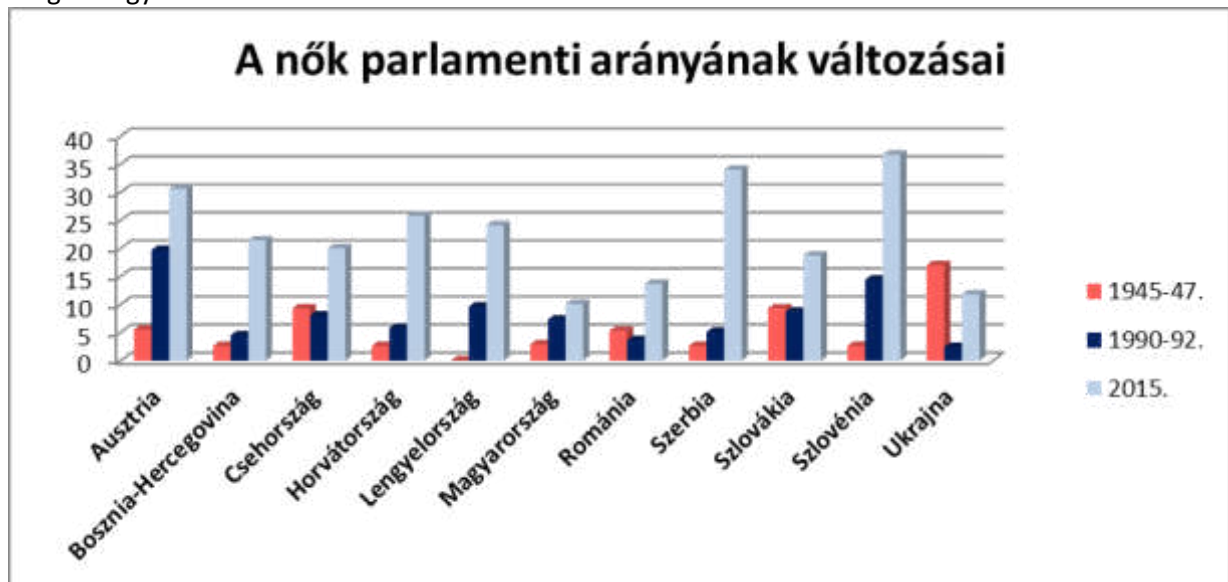
6. ábra: A nők aránya a parlamentben 1990-92-ben

Az 1990-es drasztikus váltást a szocialista államok területén a rendszerváltás politikai sokkja eredményezte. Az egyik legmegdöbbentőbb adat éppen Romániához kapcsolódik, ahol a nők képviselete a tizedére zuhant, a 34,4%-ról 3,6%-ra.

7. ábra: A nők aránya a parlamentben, napjainkban

A 2015-ös adatok alapján a nők választójogát tekintve a térség élvonalába tartozik 3 ország: Szlovénia, Szerbia és Ausztria, de Horvátország és Lengyelország értékei is viszonylag magas arányt mutatnak. Míg a sereghajtó Ukrajna és Magyarország. Nem kétséges, hogy valamennyi állam alkotmányos rendszerként működik, a nők választójogát biztosítják, a jelentős mértékű eltérésre a politikai szocializációban, a politikai elit magatartásában és a női politikusok képzésében találhatjuk meg a magyarázatot.

8. ábra: A nők parlamenti arányának változásai az elmúlt 70 év során [12]

A Kárpát-medence országaira összességében elmondható, hogy a parlamentben való megjelenést követően a nők aránya növekvő tendenciát mutat. Különösen igaz ez Ausztriára, Lengyelországra, Szerbiára és Szlovéniára, ahol drasztikusan nőttek az arányszámok. Magyarországon egyenesen, nagyon lassú változást figyelhetünk meg. Csehországban, Romániában és Szlovákiában a kezdeti visszaesést növekvő arányok követik. Ukrajnában a hirtelen lecsökkenő arányszám napjainkra szintén növekvő irányba indult el.

Összefoglalás

A Kárpát-medence különböző államaiban sok tekintetben hasonló folyamatokat figyelhetünk meg, ha a választási rendszerek kiépítését és a nők közéleti szerepvállalását vizsgáljuk.

A polgári átalakulás olyan intézmények megszervezésével, illetve jogszabályi környezet kialakításával jár, amely lehetővé teszi a választójogi rendszer kibővítését, az általános, titkos, egyenlő választójog megadását az adott államok polgárai számára.¹¹²

Három történelmi időszakot emelhetünk ki, amikor jelentős változások zajlanak ezen a területen a Kárpát-medencében. Az I. világháború befejezését követően az új polgári államok kialakulása során adódott először lehetőség arra, hogy a Kárpát-medence valamennyi államában női képviselők vegyenek részt a politikai döntéshozatalban. Erre a képviseletre jellemző a képviselők alacsony száma, politikai irányzataik szerint leginkább a konzervatív keresztény táborokhoz tartoztak. Ez a tény önmagában anakronisztikusnak tűnhet, hiszen a női választójog élharcosai mindenhol a polgári feministák voltak. Megelőzve a szocialistákat, szociáldemokratákat, keresztény szocialistákat is.

A második hullám a II. világháború végéhez köthető. Ausztria kivételével minden állam szovjet fennhatóság alá került. Az új típusú népi demokráciák, majd szocialista államok meghatározó ideológiája a kommunizmus volt, amely az egyenlőség szükségességét hirdette minden területen: a gazdasági, a társadalmi és a politikai szférában egyaránt. Ennek része az általános, titkos, egyenlő választójog törvénybe iktatása és kiterjesztése minden korlátozás nélkül a nőkre is. A nők szerepeltetése a politikai pályákon éppen olyan irányított volt, mint minden más az adott rendszerekben. Ugyanakkor lehetővé tette a női típusú karrierminták kialakítását, illetve a női politikusok professzionalizálódását. A nők aránya az egyes országok parlamentjeiben folyamatosan emelkedik. Az 1945-90. közötti időszakban valamennyi szocialista államban meghaladja az osztrákok arányát.

A harmadik jelentős változás, ahol szintén együtt mozog a térség: 1989-90. A rendszerváltás időszakában Ausztria kötődése az Európai Unióhoz szorosabbá vált és felértékelődött. Intézményrendszere folyamatosan demokratizálódott és vette át a nyugati normákat. Ennek is köszönhetően a nők képviseleti aránya már 1990-ben meghaladta a 20 százalékot, napjainkban pedig az összes képviselők egyharmadát.

A posztsovjét országokban a politikai változásokat meg kellett fizetniük az ott élőknek. A diktatúrák lebontása, a demokratikus intézményrendszerek kiépítése jelentős áldozatokat követelt, nyílt vagy burkolt konfliktusokon keresztül zajlott. Ez az időszak a női képviselet drasztikus visszaesését eredményezte valamennyi államban. 10-15 évre volt szükség ahhoz, hogy a volt szocialista országokban a nők lehetőségei a politikai szerepvállalásban megváltozzanak, melynek eredményeként néhány ország megközelíti az osztrák arányokat és világviszonylatban is az élbolyba tartozik. Sajnálatos, hogy ebben a folyamatban hazánk a sereghajtó a Kárpát-medencében.

Referenciák

- [1] Ilovzski, Gabriella - Várnagy Réka: Vegyes választási rendszer és női képviselet. In: Politikatudományi Szemle, 2007/1., Budapest, 2007., MTA Politikai Tudományok Intézete, 93-113.
- [2] Farkas, E. János - Vajda Ágnes: Az 1990-es parlamenti választások képviselőjelöltjeinek társadalmi jellemzői. In: Magyarország politikai Évkönyve 1991., Budapest, 1991., DKMK, 87-99.
- [3] B. Kelemen, Ida: Női képviselők - női képviselet? In: Politikatudományi Szemle, 2010/3., Budapest, 2010., MTA Politikai Tudományok Intézete, 83-106.
- [4] Kiss, Róbert: Nők a politikában - avagy milyen nemű a közélet Magyarországon? In: Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon, szerk.: Palasik Mária és Sipos Balázs, Budapest, 2005., Napvilág Kiadó, 230-240.

¹¹² Jelen tanulmánynak nem volt célja a kettős állampolgárságból adódó választási intézményrendszer elemzése.

- [5] Koncz, Katalin: Nők a politika színpadán. In: Társadalom és gazdaság, 1990/4., Budapest, 1990., Akadémiai Kiadó, 79-94.
- [6] Pető, Andrea: Nőhistóriák. A politizáló magyar nők történetéből, 1945-1951., Budapest, 1998., Seneca Kiadó
- [7] Ilonszki, Gabriella: Nők a politikában: az Európai Unió és Magyarország. In: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről, Budapest, 2005., TÁRKI, 57-72.
- [8] Kukorelli, István: A magyar választási rendszer 1989-1998. In: Dezső Márta – Kukorelli István (szerk.): Választástudományi tanulmányok, Budapest, 1999., Belügyminisztérium Országos Választási Iroda, 39-53.
- [9] Matland, Richard E. – Kathleen A. Montgomery (szerk.): Women's access to political power in post-communist Europe, 2003., Oxford University Press
- [10] Nagyné, Szegvári Katalin: A női választójog külföldön és hazánkban, Budapest, 2001., HVG-ORAC Kiadó
- [11] Romsics, Ignác: Magyarország története a XX. században, Budapest, 1999., Osiris Kiadó
- [12] Women in Parliaments 1945-95. Worldwide Statistical Survey. Inter-Parliamentary Union, 1995.